

ҚАЗАҚСТАН: ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ШАРАЛАР

Жұмыс құжаты

Автор: Айдана Тоғызбаева, 2025

МАЗМҰНЫ

1	КІРІСПЕ	2
2	ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ШОЛУ	3
3	ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ҚҰРЫЛЫМ ЖӘНЕ БАСҚАРУ	5
4	ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ШАРАЛАР	7
5	ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ШАРАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ӨСЕРІ	13
6	ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ОҚЫЛЫҚТАР	13
7	ҚОРЫТЫНДЫ	14
8	ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	15
1-ҚОСЫМША: ӨНДІРІС ӘДІСІМЕН ЖАЛПЫ ІШКІ ӨНІМ, АҒЫМДАҒЫ БАҒАМЕН		17
2-ҚОСЫМША: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ НЕГІЗГІ ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША ЖҰМЫСПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚ (МЫҢ АДАМ)		18
3-ҚОСЫМША: ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ БІЛІМ БЕРУ БОЙЫНША ӘКІМШІЛІК ДЕРЕКТЕРДІ ЖИНАУҒА АРНАЛҒАН НЫСАН		19

1 КІРІСПЕ

Тәуелсіздіктің отыз жылы ішінде Қазақстан экономикасы трансформацияның бірқатар сыни кезеңдерінен өтті. Олардың ішінде - 1990-шы жылдары нарықтық экономикаға көшу, ТМД шеңберінде еркін сауда аймағын құру, тікелей шетелдік инвестициялар ағынымен және шикізат экспортымен негізделген 2000-шы жылдардағы қарқынды экономикалық өсу, 2008-2009 жылдардағы әлемдік қаржы дағдарысы, еуразиялық интеграцияны тереңдету (2010 жылы Кеден одағын және 2015 жылы Еуразиялық экономикалық одақ құру), мұнайдың әлемдік бағасының төмендеуі және 2015-2016 жылдары теңгенің кейіннен девальвациясы, сондай-ақ COVID-19 пандемиясы. (Мухамедиев & Темербулатова, 2021).

Экономикалық тұрғыдан Қазақстан тұрақты өсім көрсетіп отыр. Қазақстанның жалпы ішкі өнімі ағымдағы бағамен: 2020 жылғы 70,6 трлн теңгеден 2024 жылы 136,7 трлн теңгеге дейін тұрақты өсуде. [ҚР Ұлттық статистика бюросы] 1-қосымшадан көрініп тұрғандай, негізгі үлесін тауарлар өндірісінен асатын қызметтер қосады. 2024 жылы қызмет көрсету өндірісінің көлемі 79,2 трлн теңгені құрады (оның ішінде сауда - 26 трлн, жылжымайтын мүлікпен операциялар - 11,6 трлн, көлік және қоймалау - 7,8 трлн), ал тауарлар өндірісі 49,2 трлн теңгеге жетті. Тауар секторында өнеркәсіп көш бастап тұр - 35,7 трлн теңге, оның ішінде тау-кен өндіру саласы (16,4 трлн) және өңдеу өнеркәсібі (16,9 трлн). Ауыл шаруашылығы, құрылыс және энергетика да оң серпін көрсетуде.

1-кестеден көрініп тұрғандай, еңбек нарығының негізгі индикаторлары бойынша деректер Қазақстандағы жұмыспен қамту және жұмыссыздықты төмендету құрылымындағы ұзақ мерзімді оң өзгерістерді көрсетеді. 2020-2024 жылдары Қазақстанның еңбек нарығында жұмыс күшінің тұрақты саны байқалды - 2020 жылы 9,18 млн адамнан 2024 жылы 9,66 млн адамға дейін. Жұмыспен қамтылған халық 8,73 млн-нан 9,21 млн-ға дейін өсті, бұл ретте жалдамалы қызметкерлер жұмыспен қамтылғандардың басым бөлігін құрайды (2024 жылы шамамен 7,0 млн), ал өз бетінше жұмыспен қамтылғандар саны шамамен 2,2 млн. Жұмыссыздық деңгейі тұрақты болды - 4,7-4,9%, бұл ретте жастар арасындағы жұмыссыздық: 15-34 жастағы жастар арасында 2020-2022 жылдардағы 3,8% -дан 2024 жылы 3,1% дейін төмендеді.

1-кесте. Қазақстандағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары¹

Еңбек нарығының негізгі индикаторлары	2020	2021	2022	2023	2024
Жұмыс күші, мың адам	9 180,8	9 256,8	9 429,8	9 534,1	9664,0
Жұмыспен қамтылған халық, мың адам	8 732,0	8 807,1	8 971,5	9 081,9	9214,2
Жалдамалы қызметкерлер, мың адам	6 686,7	6 710,2	6 847,3	6 893,4	7015,1
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерлер, мың адам	2 045,4	2 096,9	2 124,2	2 188,5	2199,1
Жұмыссыз халық, мың адам	448,8	449,6	458,3	452,2	449,8
Жұмыссыздық деңгейі, %	4,9	4,9	4,9	4,7	4,7
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-24 жас) ²	3,8	3,7	3,8	3,8	3,7
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-34 жас) ³	3,8	3,8	3,8	3,5	3,1
NEET жастарының үлесі (15-34 жас)	7,1	6,9	6,5	7,3	6,5
Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі, %	2,2	2,1	2,3	1,2	1,0
Жұмыссыздықтың орташа ұзақтығы ⁴ , ай	5,2	6,7	7,0	5,9	4,9
Жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдар, мың адам	4 076,8	4 093,3	4 301,4	4 393,5	4512,8

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросы

¹ Деректер 208 275 үй шаруашылығын іріктелмей зерттеу қорытындылары негізінде қалыптастырылды (үй шаруашылықтарының жалпы санының 4,48%), зерттеу кезеңділігі - жылына бір рет.

² Халықаралық еңбек ұйымының стандарттарына сәйкес жастарға жатқызу жасы

³ 2001 жылдан бастап 2022 жылға дейін деректер «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңына сәйкес қалыптастырылды. 29 жасқа (28 +) толмаған 15-28 жас аралығындағы жастар 2023 жылдың 1 қаңтарынан бастап 35 жасқа дейін ұлғайды.

⁴ Зейнеткерлерді, күндізгі оқу нысанында оқитындарды, «жұмыссыздар» ретінде жіктелетін мүгедектерді есептемегенде.

2-қосымшадан көрініп тұрғандай, жұмыспен қамту құрылымы жұмысшылардың ең көп саны саудаға (шамамен 1,53 млн адам немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 17%), ауыл шаруашылығына (1,03 млн немесе 11%), білім беруге (1,20 млн немесе 13%) және өнеркәсіпке (1,16 млн немесе 13%) шоғырланғанын көрсетеді. Өнеркәсіпте негізгі бағыттар өңдеу (625,9 мың немесе өнеркәсіпте жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 54%) және тау-кен өндіру салалары (284,3 мың немесе өнеркәсіпте жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 23%) болып қалып отыр. Құрылыс 660 мыңнан астам адамды жұмыспен тұрақты қамтамасыз етеді, ал көлік және қоймалау - 670 мың адамды жұмыспен қамтиды (әрбір салада 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 7% -ы жұмыспен қамтылған). Қызмет көрсету саласында едәуір секторлар - денсаулық сақтау және әлеуметтік қызмет көрсету (583,9 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 6%), мемлекеттік басқару (517 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 6%), кәсіптік және ғылыми қызмет (263,6 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 3%), сондай-ақ қонақ үйлер мен қоғамдық тамақтану (232,5 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 3%). Саны жағынан аз, алайда өсу деңгейін көрсететін салалар - өнер, ойын-сауық және демалыс (154,2 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 2%) және өзге де қызметтер көрсету (383,3 мың немесе 2024 жылы жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санының 4%).

Алайда, сарапшылардың пікірінше, 2022 жылғы қаңтар оқиғалары жалақының төмен деңгейі, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі және өзін-өзі жұмыспен қамтудың кең таралуы сияқты проблемаларға назар аудара отырып, қазіргі экономикалық үлгінің осалдығы мен тұрақсыздығын көрсетті (Данков, 2022).

COVID-19 пандемиясына дейін елдегі экономикалық өзгерістер көбінесе шикізат секторына тәуелділікпен айқындалды, бұл еңбек нарығының жай-күйіне тікелей әсер етті. Пандемия кезінде әсіресе үшінші сектор - қызмет көрсету саласы қатты зардап шекті. Жұмыспен қамтудың төмендеуі, жұмыссыздық деңгейінің өсуі, сондай-ақ ішкі және сыртқы көші-қон ағындарының баяулауын қоса алғанда, еңбек нарығындағы салалық және гендерлік өзгерістер байқалды. Ең көп шығынға ұшыраған қызметтер «байланыс» деп аталады, олар еңбек сыйымдылығының жоғары болуымен, еңбекақының төмен болуымен және бейресми жұмыспен қамтудың жоғары деңгейімен ерекшеленеді (Alshanskaya & Azatbek, 2021, с. 147). Осы уақытта карантиндік шаралар жұмыспен қамту құрылымындағы өзгерістерге алып келді: өңірлер бойынша еңбек ресурстарының сәйкессіздігі күшейді, техникалық жұмыссыздар саны ұлғайды, құрылыс, көлік және өнеркәсіптегі кадрларға сұраныс өсті (Izguttiyeva et al., 2021, с. 187).

Осы есептің мақсаты Қазақстандағы еңбек нарығындағы белсенді шаралардың картасын жасақтау болып табылады. Есепке ағымдағы жағдайға шолу, қолданыстағы бағдарламалар мен институционалдық ортаны талдау, іске асырылып жатқан шаралардың тиімділігін бағалау, сондай-ақ проблемаларды анықтау және ұсыныстар әзірлеу кіреді. Есеп кабинеттік зерттеулерге және сұхбаттардың шектеулі санына негізделген.

2 ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ШОЛУ

«Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңына енгізілген өзгерістерге сәйкес (2022 жылғы желтоқсан) жастардың жоғарғы жас шегі 35 жасқа дейін ұлғайтылды. Нәтижесінде жастардың жалпы саны өткен жылдармен салыстырғанда айтарлықтай өсті.

2024 жылы Қазақстан Республикасының жұмыс күші құрамындағы жастар саны (15-34 жастағы) 3 747,4 мың адамды құрады, бұл жұмыс күшінің жалпы санының үштен бірінен астамын (39%) құрайды (9 664,0 мың адам), бұл елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін осы демографиялық топтың маңыздылығын көрсетеді (ҚР Ұлттық статистика бюросы).

Жалпы алғанда 3 629,4 мың жас экономикада жұмыспен қамтылды, оның ішінде 2 810,5 мың жалдамалы жұмысшы және 818,9 мың өзін-өзі жұмыспен қамтығандар (ҚР Ұлттық статистика

бюросы). Бұл ретте 513,2 мыңға жуық жас жұмыспен қамтудың икемді нысандарында - көбінесе фриланста жұмыс істейді, яғни зейнетақы жарналарын төлейтін, бірақ әлеуметтік аударымдары жоқ дербес қызметкерлер болып табылады (МТДЦ АҚ, 2023, 57-б).

Сандық маңыздылығына қарамастан, соңғы бес жылда жастар жұмыс күші санының, оның ішінде тұрақсыз 1990-2000 жылдары тууға байланысты демографиялық «шұңқырдың» салдарынан азаюы байқалады. Осылайша, 15-34 жастағы экономикалық белсенді халық 2018 жылмен салыстырғанда 6%-ға қысқарды. Әсіресе әйелдер арасында 8,2%-ға төмендеу байқалды (МТДЦ АҚ, 2023, 44 б).

Жастар жұмыссыздығының деңгейі 3,1% -ды құрайды, бұл халықаралық стандарттар бойынша салыстырмалы түрде төмен болып саналады. Алайда жұмыс күшіне енгізілмеген жастардың саны алаңдаушылық туғызады: 1 659,2 мың адам. Бұдан басқа, саны 354 046 адамға жеткен NEET-жастарға (жұмыс істемейтін, оқымайтын және кәсіптік даярлықтан өтпейтін) ерекше назар аударылады. 1-кестеден көрініп тұрғандай, NEET жастарының үлесі салыстырмалы түрде тұрақты болып қалуда, алайда оның серпіні жекелеген жылдары аздап өсу байқалатынын көрсетеді.

Ауыл жастарының әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздығы маңызды проблемалардың бірі болып табылады. Білімі, дағдысы және кәсіптік бағыты жеткілікті болмаған жағдайда қалаларға жаппай көшу бейресми жұмыспен қамтуға немесе NEET-топтың қатарын толықтыруға әкеліп соғады. Өзін-өзі өнімсіз жұмыспен қамтыған жастардың үштен екісі ауылдық жерлерде тұрады. Бұл ретте аграрлық секторда жастарды жұмыспен қамтудың төмендеуі төмен табыстар мен әлсіз инфрақұрылым аясында жалғасуда (МТДЦ АҚ, 2023, 49-55-беттер).

Сондай-ақ сауда сияқты секторларда бейресми жұмыспен қамтудың жоғары деңгейі байқалады. Сауда жастардың жұмыспен қамтылуының 18% -ын құрайды және кадрлардың жоғары тұрақтылығымен (21,3%) және жұмыспен қамтылудың басым үлесімен сипатталады, бұл жұмыспен қамтудың тұрақтылығы мен жұмыс орындарының сапасын төмендетеді (ТМДЦ АҚ, 2023, 55-б).

Жастардың жұмыспен қамтылуына теріс әсер ететін негізгі факторлардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- Білімі мен дағдыларының еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі. Жұмыс берушілердің бағалауынша, түлектерді даярлау сапасы олардың үмітіне сай келмейді. Мектептердегі кәсіптік бағдарлаудың нашарлығы және жас мамандарды сандық және практикалық даярлаудың жеткіліксіздігі проблеманы қиындатады (МТДЦ АҚ, 2023, 63-б).
- Жұмыс берушілер тарапынан жоғары талаптар. Жұмыс берушілер көбінесе кәсіби тәжірибесі бар үміткерлерге басымдық береді, бұл өз мансабын жаңадан бастаған жас мамандарды жұмысқа орналастыруды қиындатады. Бала күтіміне байланысты белсенді жұмыс күшінен уақытша шығатын жас аналар, сондай-ақ еңбек нарығы нашар бейімделген және қол жетімсіз болып қалатын мүмкіндіктері шектеулі жастар осы тұрғыдан ерекше осал болып табылады (Альшанская, 2020, 37 б).
- Жастарды жұмысқа орналастыру мүмкіндіктері туралы жеткіліксіз хабардар ету. Мемлекеттік және жеке құрылымдар ұсынатын қолдау бағдарламаларын қоса алғанда, жастар жұмыспен қамтудың қазіргі нұсқалары туралы жеткілікті түрде хабардар болмайды. Бұл проблема әсіресе ақпараттық арналар нашар дамыған және жүйелі кәсіптік бағдарлау жоқ өңірлерде айқын көрініс табады (Альшанская, 2020, 38 б.). «Жастар» F3O (2023) өткізген сауалнамаға сәйкес 4,7% ғана жұмыспен қамтудың мемлекеттік бағдарламасы туралы естіген және 0,8% ғана қатысқан.
- Сауда, қызмет көрсету және ауыл шаруашылығы сияқты жекелеген салаларда еңбектің төмен формалдануына байланысты көлеңкелі жұмыспен қамтудың өсуі. Бұл әлеуметтік кепілдіктердің болмауына және жұмыспен қамту сапасының төмендеуіне алып келеді (МТДЦ АҚ, 2023, 55-74 б).
- NEET жастарының төмен уәждемесі мен пассивтілігі. 2022 жылғы әлеуметтік зерттеу көрсеткендей, аталған топ өкілдерінің 58% жұмыс іздемейді, ал 18% оқуын жалғастыруға

ниетті емес. Бұл осындай жастарды белсенді экономикалық қызметке тартудың атаулы бағдарламаларын енгізуді талап етеді (МТДЦ АҚ, 20235 67 б).

- Жастардың мінез-құлық ұстанымдарын өзгерту. Қазіргі заманғы жас ізденушілер қашықтан жұмыс істеуді қоса алғанда, жұмыспен қамтудың икемді форматтарына артықшылық береді. Алайда, жұмыс берушілердің мұндай форматқа дайындығы әзірге төмен, бұл жастардың күтулері мен еңбек нарығының ұсыныстары арасында қосымша теңгерімсіздік тудырады (МТДЦ АҚ, 2023, 58-б).

3 ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ҚҰРЫЛЫМ ЖӘНЕ БАСҚАРУ

Қазақстандағы жұмыспен қамтуды басқару жүйесі еңбек саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруға жауапты қатысушылардың кең ауқымын қамтиды. Негізгі институционалдық субъектілер:

1. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (ҚР ЕХӘҚМ):

- Саясат пен стратегияны айқындау: ҚР ЕХӘҚМ жастарды жұмыспен қамту саясатын қоса алғанда, жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге және іске асыруға жауапты негізгі мемлекеттік орган болып табылады. ҚР ЕХӘҚМ осы саладағы стратегиялық бағыттарды, мақсаттар мен міндеттерді айқындайды, жастардың жұмыспен қамтылуын арттыруға, жұмыссыздықты төмендетуге және оның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған тиісті нормативтік-құқықтық актілерді, мемлекеттік бағдарламалар мен ұлттық жобаларды әзірлейді.
- Үйлестіру және мониторинг: ҚР ЕХӘҚМ жастарды жұмыспен қамту мәселелерінде басқа да мемлекеттік органдардың, жергілікті атқарушы органдардың және әлеуметтік әріптестердің қызметін үйлестіруді жүзеге асырады. Министрлік сондай-ақ іске асырылып жатқан шаралар мен бағдарламалардың тиімділігіне мониторинг және бағалау жүргізеді, жастардың еңбек нарығындағы жағдайды талдайды және қажет болған жағдайда саясатқа түзетулер енгізеді.
- Ресурстарды қаржыландыру және бөлу: ЕХӘҚМ жастарды жұмыспен қамту бағдарламаларын қаржыландыру көлемін айқындауға қатысады және осы бағдарламаларды іске асыруға қатысатын өңірлер мен институттар арасында бюджет қаражатын бөлуді жүзеге асырады.

2. Мансап орталықтары (бұрын Халықты жұмыспен қамту орталықтары):

- Жұмыс іздеп жүрген адамдарды тіркеу және есепке алу: МО жұмысқа орналасуға жәрдемдесуге өтініш жасағандарды тіркеуді жүзеге асырады, бос орындар есебін жүргізеді және ізденушілер мен жұмыс берушілердің деректер базасын қалыптастырады.
- Ақпараттық-консультациялық қызметтер: МО еңбек нарығындағы жағдай, қолжетімді бос орындар, жұмыс берушілердің талаптары, кәсіптік оқыту және қайта даярлау мүмкіндіктері туралы, сондай-ақ жұмыспен қамтуды қолдаудың қолданыстағы мемлекеттік бағдарламалары туралы ақпарат береді. Олар сондай-ақ еңбек заңнамасы және қызметкерлердің құқықтары мәселелері бойынша консультациялар береді.
- Жұмысқа орналасуға жәрдемдесу: МО лайықты жұмыс іздеуге тікелей жәрдемдеседі, бос жұмыс орындары жәрмеңкесін ұйымдастырады, жұмыс берушілермен әңгімелесу өткізеді, түйіндеме жасауға және әңгімелесуге дайындауға көмектеседі.
- Белсенді қолдау шараларын іске асыру: МО жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларының негізгі орындаушылары болып табылады.

3. Әкімдіктер (жергілікті атқарушы органдар):

- Өңірлік жұмыспен қамту саясатын іске асыру: Әкімдіктер жергілікті еңбек нарығының ерекшеліктерін және өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын ескере отырып, жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің өңірлік бағдарламаларын әзірлейді және іске асырады.

- МО және жұмыс берушілермен өзара іс-қимыл: Әкімдіктер жергілікті МО қызметін үйлестіреді, кадрларға қажеттілікті анықтау және жастар үшін жаңа жұмыс орындарын құру үшін өңірлік жұмыс берушілермен өзара іс-қимыл жасайды.
- Өңірлік бағдарламаларды қаржылай қолдау: Әкімдіктер жастарды жұмыспен қамтуды қолдаудың өңірлік шараларын іске асыруға қосымша қаражат бөлуі мүмкін.
- Қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру: Әкімдіктер жастарды уақытша жұмыспен қамту үшін қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыра алады.

4. «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы (ҰКП):

- Бизнес мүдделерін білдіру: ҰКП кәсіпкерлік қоғамдастықтың (жас кәсіпкерлер), оның ішінде кадрлармен қамтамасыз ету және жастарды жұмысқа орналастыру мәселелері бойынша мүдделерін білдіреді.
- Жұмыспен қамту саясатын әзірлеуге қатысу: ҰКП жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысады, заңнаманы және жастардың жұмыспен қамтылуын арттыруға бағытталған бағдарламаларды жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізеді.
- Кадрларды даярлауға жәрдемдесу: ҰКП оқу орындарымен және басқа ұйымдармен бизнестің қажеттіліктеріне сәйкес келетін білікті кадрларды даярлау мәселелері бойынша, оның ішінде дуальді оқыту мен кәсіптік оқытуды ұйымдастыруға қатысу арқылы өзара іс-қимыл жасайды.
- Жұмыс берушілерді ақпараттандыру: ҰКП жұмыс берушілерді жастарды жұмыспен қамтуды қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларына қатысу мүмкіндіктері туралы хабардар етеді.

5. ҚР Ағарту министрлігі:

- Білім беру саясатын айқындау: ҚР БҒМ мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты айқындайды, бұл болашақ жас мамандарды даярлау сапасына тікелей әсер етеді.
- Білім беру стандарттарын әзірлеу: Министрлік еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру стандарттарын әзірлейді, бұл жастар арасында неғұрлым сұранысқа ие мамандарды даярлауға ықпал етеді.
- Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін (ТЖКБ) дамыту: министрлік жастарды жұмысқа орналасу үшін қажетті практикалық дағдылар мен біліктіліктермен қамтамасыз ететін ТЖКБ жүйесін дамытуда шешуші рөл атқарады.
- Кәсіптік бағдар беруге жәрдемдесу: Министрлік болашақ мамандықты саналы түрде таңдауға көмектесе отырып, жастарды кәсіптік бағдар беру жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруға қатысады.

6. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі (ҚР ҒЖБМ):

- Жоғары білім беру саласындағы саясатты айқындау: ҚР ҒЖБМ экономиканың түрлі салалары үшін жоғары білікті мамандар даярлауды қамтамасыз ете отырып, жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты айқындайды.
- Жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын әзірлеу: Министрлік еңбек нарығы мен инновациялық даму талаптарын ескере отырып, жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қатысады.
- ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу: ҚР ҒЖБМ бос орындар жәрмеңкесін ұйымдастыру және жұмыс берушілермен өзара іс-қимыл жасау сияқты жоғары оқу орындарының түлектерін жұмысқа орналастыруға жәрдемдесуге бағытталған шараларды іске асыра алады.
- Ғылым мен инновацияларды дамыту: Жоғары оқу орындарында ғылыми зерттеулер мен инновацияларды қолдау жоғары білікті жастар үшін жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді.

7. Жұмыспен қамтудың жекеше агенттіктері (ЖЖҚА):

- Жұмысқа орналастыру бойынша делдалдық қызметтер: ЖЖҚА жұмыс берушілер мен ізденушілерге, оның ішінде жастарға персоналды іріктеу және жұмыс іздеу бойынша ақылы қызметтер көрсетеді.

Жұмыспен қамту саласындағы құқықтық реттеу жасына қарамастан азаматтардың еңбекке және жұмыссыздықтан қорғауға конституциялық құқығын іске асыруға кепілдік беретін ҚР Өлеуметтік кодексіне және ҚР Еңбек кодексіне сәйкес жүзеге асырылады. Еңбек нарығындағы мемлекеттік саясат жұмыссыздықтың алдын алудан оны реттеуге дейінгі белсенді және пассивті шаралар теңгерімінде құрылады.

Ұжымдық шарттар мен әлеуметтік әріптестік келісімдерінде бекітілген қолдау шараларын қоса алғанда, жұмысынан айырылған жағдайда қосымша әлеуметтік кепілдіктер көзделген.

Қазақстанда дағдыларды дамыту, білім беру, қоғамдық бастамаларға тарту және еріктілік салаларында жастармен жұмыс істейтін бірқатар үкіметтік емес және қоғамдық ұйымдар жұмыс істейді. Олардың қызметі жастарды жұмысқа орналастыруға жанама әсер етуі мүмкін - мысалы, олардың құзыреттерін арттыру, әлеуметтік байланыстарды кеңейту немесе көшбасшылық және кәсіби қасиеттерін дамытатын жобаларға қатысу арқылы. Міне, олардың кейбіреулері:

- Қазақстан жастар ақпараттық қызметі (ҚЖАҚ) - оқыту, ақпарат алмасуды кеңейту және ынтымақтастық.
- Shakhmardan Yessenov Foundation - білім беру гранттары және біліктілікті арттыру.
- International Youth Foundation, Қазақстан - жастарға жеке және кәсіби даму үшін елеулі мүмкіндіктер беру үшін Батыс Қазақстанда Chevron компаниясымен ынтымақтастықта жұмыс істеді.

4 ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ШАРАЛАР

Халықты жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясат шеңберінде азаматтардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және жұмыссыздық деңгейін төмендетуге бағытталған жұмысқа орналасуға жәрдемдесудің белсенді шаралары іске асырылуда.

2024 жылы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректері бойынша қолдаудың әртүрлі нысандарымен 683,7 мың азамат қамтылды (Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы, N.d.). Бағдарламаға қатысушылардың жалпы санынан 546,9 мың адам, оның ішінде 358,8 мыңы - тұрақты жұмыс орындарына жұмысқа орналастырылды. Елеулі үлесті субсидияланатын жұмыс орындары құрады, оған 188,2 мың адам, соның ішінде:

- әлеуметтік жұмыс орындары - 15,5 мың;
- жастар практикасына - 33,3 мың;
- қоғамдық жұмыстар - 110 мың;
- «Бірінші жұмыс орны» жобасы - 9,6 мың;
- «Ұрпақтар келісімшарты» жобасы - 420 адам;
- «Күміс жас» жобасы - 19,2 мың адам.

2024 жылы субсидияланатын жұмыс орындарына қатысуды аяқтаған 51,3 мың жастардың 24,5 мыңы тұрақты жұмыс орындарына орналастырылды (ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2025).

Жұмыс күшінің біліктілік деңгейін арттыруға айтарлықтай көңіл бөлінді. Онлайн оқыту жүйесіне 57,7 мың жұмыссыз азамат тартылып, оның 52,4 мыңы дайындық бағдарламаларын аяқтады. Кәсіпкерлік білім беру саласында «Бастау Бизнес» жобасы шеңберінде 60,3 мың адам оқудан

өтті, бұл ретте 37,8 мың қатысушы курстарды сәтті аяқтап, сертификаттар алды (Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы, N.d.).

Бұдан басқа, 2024 жылы халықтың әлеуметтік осал топтары арасында кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру болды. Аталған шара шеңберінде 400 АЕК-ке дейінгі сомаға 8 941 грант берілді [2025 жылы Қазақстанда айлық есептік көрсеткіштің (АЕК) мөлшері 3 932 теңгені немесе 7,3 USD (Ұлттық банктің деректері бойынша доллар бағамы 28.08.2025) 537,63 теңгені құрайды] (1 476 800 теңге немесе 2746,9 USD) жаңа бизнес-бастамаларды іске қосу үшін құрайды (Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы, N.d.).

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жұмыспен қамтуды арттыруға ғана бағытталған жеке мемлекеттік бағдарлама жоқ екенін атап өткен жөн. Бұрын жастарды жұмысқа орналастыруды қолдау шаралары мынадай бағдарламалар шеңберінде іске асырылды:

- «Қазақстан жастары» бағдарламасы (2001 жыл);
- Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы;
- Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы.

2018 жылы біліммен, жұмыспен және оқытумен қамтылмаған жастарды тарту мақсатында (NEET санаты) Жастарды жұмыспен қамту және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету жөніндегі жол картасы әзірленді.

Сондай-ақ, 2017-2021 жылдары еліміздің барлық халқын, оның ішінде жастарды қамтитын «Еңбек» өнімді жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы жұмыс істеді. «Жастар тәжірибесі» бойынша жоғары оқу орындары мен колледждердің 149 мың түлегі қатысты, олардың 61% -ға жуығы тұрақты жұмысқа орналастырылды. «Алғашқы жұмыс орны» жобасы бойынша 29 жасқа дейінгі жастар қатарынан, соның ішінде NEET санатынан 84 мың адам жіберілді және мемлекет есебінен бірінші жылы еңбекақы төлеумен тұрақты негізде жұмысқа орналасуды көздеді (Куттыбаев Д., 2022).

Жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің негізгі шараларына мыналар жатады:

1. Оқыту бағдарламасы

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (ЕХӘҚМ) үйлестіруші ретінде әрекет етеді: еңбек ресурстары дағдыларын дамыту үшін жұмыс берушілердің сұрауы бойынша оқу ұйымдарында талап етілетін дағдыларды оқыту, сондай-ақ тәлімгермен жұмыс орнында кәсіптік оқыту көзделген.

Бұл оқыту негізінен техникалық және сервистік мамандықтар бойынша, оның ішінде жоғары білімі жоқ жастар үшін кадрлар даярлауға арналған. Бұл ретте нормативтік құжаттарда қатысушылардың нақты нысаналы топтары жалпы сипаттамадан басқа бөлінбейді. Алайда ЕХӘҚМ жинаған статистикалық есептілікте (3-қосымша) «әйелдер», «ерлер» және «жастар» санаттары бойынша нақтылау пайдаланылады, бұл жастардың аталған бағдарламаларға қатысуын бағалауға мүмкіндік береді.

2025 жылдың 1 қаңтарына жастар ішінен 3 654 адам аталған оқыту түрлерімен қамтылған. 3 117 адам қысқа мерзімді оқуды аяқтады, олардың 2 739-ы жұмысқа орналастырылды (Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2025).

Сондай-ақ еңбек ресурстарын дамытуда барлық халық үшін оқытудың цифрлық нысандарына баса назар аударылған.

2021 жылғы шілдеден бастап еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларды онлайн режимде қысқа мерзімді оқытудың бірыңғай порталы іске қосылды (<https://skills.enbek.kz>).

2025 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша жастар қатарындағы 18 587 адам онлайн оқытумен қамтылды, олардың ішінде 16 202 адам оқуды аяқтағаннан кейін сертификат алды (Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2025).

2. Жұмыс орындарын субсидиялау

ЕХӘҚМ жұмыс берушілерді жастарды жұмысқа орналастырғаны үшін субсидиялау тетігін қолданады (2-кесте), ол мыналарды қамтиды:

- «Алғашқы жұмыс орны» бағдарламасы (жұмыс берушіге 12 ай ішінде төлемдер),
- ЖОО мен колледждердің түлектері үшін жастар практикасы (12 айға дейін),
- әлеуметтік осал санаттар үшін мемлекеттік субсидиялар.

Жұмыс берушілердің өз кәсіпорындарында субсидияланатын жұмыс орындарын құруға және оларға мансаптық орталықтарда тіркелген жұмыссыздарды жұмысқа орналастыруға мүмкіндігі бар. Мұндай қызметкерлерге жалақы төлеуді мемлекет еңбек ұтқырлығы орталығы арқылы толық немесе ішінара қаржыландырады.

Бұдан басқа, жасына қарамастан жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің мынадай шаралары көзделген: мүмкіндіктері шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын ұйымдастыру, сондай-ақ қоғамдық жұмыстарға қатысуға тарту.

2-кесте. Субсидияланатын жұмыс орындарының түрлері

№	Қолдау шаралары	Сипаттамасы	Жұмыссызға қойылатын талаптар	Ұзақтығы	Еңбекақы	Қаржыландыру
1	Қоғамдық жұмыстар	Еңбек ұтқырлығы орталықтарымен жасалған шарттар бойынша әлеуметтік пайдалы жұмыс (мысалы, абаттандыру, курьер, құжаттанушы)	Жұмыссыз	≤ 12 ай	24 АЕК төмен емес	еңбек ұтқырлығы орталығы есебінен 100%
2	Әлеуметтік жұмыс орындары	Еңбек ұтқырлығы орталығы бар жұмыс беруші құратын уақытша жұмыс орындары	Жұмыс берушімен анықталады	≤ 12 ай	Жұмыс беруші белгілейді, бірақ 24 АЕК аспайды	35% мемлекет, 65% жұмыс беруші
3	Жастар практикасы	Кәсібі бойынша алғашқы тәжірибені алуға арналған жұмыс	Мамандығы бойынша тәжірибесі жоқ, бітіргеннен кейін 5 жасқа дейінгі ЖОО/колледж түлектері	≤ 12 ай	≥ 30 АЕК	еңбек ұтқырлығы орталығы есебінен 100%
4	Алғашқы жұмыс орны	Білім мен дағды алуға арналған бірінші жұмыс орны	35 жасқа дейінгі, кәсіби білімі мен тәжірибесі жоқ жастар	18 айдан ≤ (оған қоса жұмыс берушіде ≥ 12 ай)	≥ 30 АЕК алғашқы 18 ай, содан кейін жұмыс берушінің шешімі бойынша	100% еңбек ұтқырлығы орталығы есебінен алғашқы 18 ай.
5	Ұрпақтар келісімшарты	Зейнеткер алдындағы түлектерге тәжірибе беру	Оқуды ≤3 жыл бұрын бітірген 35 жасқа дейінгі түлектер	≤6 айға (оған тұрақты жұмыспен қамту/ауыстыру қосылады)	≥ 30 АЕК алғашқы 6 ай, содан кейін жұмыс берушінің шешімі бойынша	100% еңбек ұтқырлығы орталығы есебінен алғашқы 6 ай.
6	Күміс жас	50 жастан асқан адамдарға арналған орын	Зейнеткерлік жасқа дейінгі 50+ тұлғалар	≤ 36 ай	Жұмыс беруші белгілейді, бірақ 30 АЕК аспайды	1–12 ай: 70% мемл./ 30% жұмыс беруші; 13–24 ай: 65% / 35%; 25–36 ай: 60% / 40%

Источник: АО «Центр развития трудовых ресурсов». N.d

3. Еңбек ресурстары жетіспейтін өңірлерге азаматтардың ерікті түрде қоныс аударуына жәрдемдесу

Мемлекет жұмыспен қамту деңгейі төмен және жұмысқа орналасу мүмкіндігі шектеулі өңірлерден жұмыс күші тапшы өңірлерге азаматтардың көшуін ынталандырады.

Оның мақсаты - жұмыс күші жетіспейтін өңірлерден еңбек ресурстарын, оның ішінде жастарды тарту, оларға жұмысқа орналасу және жаңа жағдайларға кірігу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Басқа өңірге көшуге және жұмыс істеуге дайын жастарды қоса алғанда, жұмыссыздар, өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтар және олардың отбасы мүшелері бағдарламаға қатысушылар бола алады. Мемлекет кешенді ұйымдастырушылық және әлеуметтік қолдау көрсетеді: көшуге арналған көлік шығыстарын төлейді, қоныс аударушылар мен олардың отбасы мүшелеріне біржолғы жәрдемақы төлейді, тұрғын үйді жалға алуға өтемақы төлейді немесе уақытша тұрғын үй береді, жұмысқа орналасуға жәрдемдеседі, ал қажет болған жағдайда қайта оқытуды және біліктілігін арттыруды ұйымдастырады.

Жауапты органдар: ЕХӘҚМ, ЖАО, Мансап орталықтары (Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, 2023).

4. Кәсіпкерлікті қолдау

Жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шаралары тізілімі шеңберінде кредиттеуді, субсидиялауды, гранттық және лизингтік қаржыландыруды, инфрақұрылымдық қамтамасыз етуді, консультациялық және білім беру шараларын қамтитын бағыттардың кең спектрін қамтитын 112 түрлі қолдау құралдары көзделген. Шағын және шағын кәсіпкерлікті, агроөнеркәсіптік кешенді, экспортты, туризмді, инновациялар мен өңдеуші өнеркәсіпті дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Шаралар сыйақы мөлшерлемелері мен шығындарды субсидиялауды, мемлекеттік және инвестициялық гранттар беруді, қарыздарға кепілдік беруді, сондай-ақ акселерациялық бағдарламалар, оқыту және ақпараттық қолдау арқылы бизнестің экспорттық және ішкі әлеуетін дамытуды қамтиды. Алушылар жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғалар, ауыл шаруашылығы кооперативтері, ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп жатқан кәсіпкерлер, экономиканың басым секторларындағы ШОК және ірі бизнес субъектілері болып табылады. Осы шараларды іске асыру үшін қолдау бағытына қарай әртүрлі мемлекеттік органдар мен ұйымдар жауап береді. Осылайша, кредит беру және субсидиялау бағдарламаларына бейінді министрліктерді үйлестіру кезінде уәкілетті қаржы институттары мен екінші деңгейдегі банктер, гранттық және инвестициялық қаржыландыруға - уәкілетті ведомстволар мен квазимемлекеттік даму институттары, инфрақұрылымдық қамтамасыз етуге - жергілікті атқарушы органдар, ал білім беру және консультациялық шараларға - салалық министрліктер мен бизнесті қолдау институттары жетекшілік етеді.

ЕХӘҚМ бұған дейін «Еңбек» (2017-2021 жылдар) өнімді жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде жастар үшін жеке бастама - «Жас Кәсіпкер» іске асырылған болатын. Ол кәсіпкерлік негіздерін тегін оқытуды, сондай-ақ ісін жаңа бастаған жас кәсіпкерлерге шағын несиелер мен гранттар беруді көздеді, бұл жастар бизнесін дамытуға және жастарды экономикалық белсенділікке тартуға ықпал етті.

Қазіргі уақытта, «Еңбек» деңгейінің жеке бағдарламасы іске асырылмаса да, ЕХӘҚМ кәсіпкерлікті қолдау шараларын қолдануды жалғастыруда.

Қаржы құралдары

1. Ауылдық жерлерде және шағын қалаларда шағын кредит беру

Алушылар: жұмыссыздар, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, кооператив мүшелері, ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп жүрген дара кәсіпкерлер

Жауапты органдар: Еңбекмині, жергілікті атқарушы органдар (ЖАО), Ұлттық экономика министрлігі, Ауыл шаруашылығы министрлігі, Қаржы министрлігі (Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, 2025)

2. Жастарға жеңілдікті шағын кредит беру

Алушылар: ЖК ретінде 5 жылдан кем тіркелген жастар

5 млн теңгеге дейінгі несиелер мал шаруашылығындағы жобалар үшін 7 жылға дейінгі мерзімге жылдық 2,5% және бизнестің басқа бағыттары үшін 5 жылға дейінгі мерзімге беріледі. Жобаларды іріктеуді әкімдік жанындағы комиссия кепілдікті қамтамасыз ету міндетті болған жағдайда өзектілік, экономикалық негізділік, әлеуметтік маңыздылық және өмір сүру қабілеттілігі критерийлері бойынша жүргізеді (EGov, 2024).

Жауапты органдар: ЕХӘҚМ, «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ, ЖАО

3. Бизнес-идеяларды іске асыруға арналған гранттар

Алушылар: 3 жасқа дейінгі жұмыссыз немесе ЖК ретінде тіркелген әлеуметтік осал топтар

Грант жаңа бизнес-идеяларды іске қосу немесе бастапқы бизнесті дамыту үшін өтеусіз негізде беріледі. Тіркелу мерзімі үш жылдан аспайтын тіркелген жұмыссыздар мен жеке кәсіпкерлер алушылар бола алады. Әлеуметтік осал санаттардың біріне жататындығы міндетті шарт болып табылады: көп балалы жәрдемақы алушылар, қоныс аударушылар және олардың еңбекке жарамды отбасы мүшелері, мүгедек баланы тәрбиелеп отырған адамдар, аз қамтылған отбасылар - атаулы әлеуметтік көмек алушылар, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша жәрдемақы алушылар, қандас, сондай-ақ мүгедектігі бар адамдар. Грант мөлшері 400 АЕК дейін құрайды. Он екі ай ішінде алушы тиісті құжаттарды ұсына отырып, қаражаттың мақсатты пайдаланылуын тоқсан сайын растауға міндетті («Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ, N.d.).

Жауапты органдар: ЕХӘҚМ, Еңбек ұтқырлығы орталығы

Қаржылық емес құралдар:

1. Бастау Бизнес жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздерін оқыту

2022 жылғы 25 шілдеден бастап «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздерін оқыту Skills.enbek.kz платформасында онлайн-форматта қолжетімді болды және жұмыссыздарға, ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп жатқан кәсіпкерлерге, қысқартылған қызметкерлерге, сондай-ақ табысы төмен отбасылық бизнеспен немесе жеке қосалқы шаруашылықпен айналысатын адамдарға арналған. Оқыту 14 күнтізбелік күнге дейін созылады, тегін өтеді және аралық тестілеумен 12 модульді, қорытынды емтиханды және 3 жыл жарамды электрондық сертификат беруді қамтиды. Курсты сәтті өту мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде бизнес-идеяны іске асыруға арналған грантқа үміткер болу құқығын береді (Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы. N.d.).

Алушылар: халықтың барлық санаттары

Жауапты орган: ЕХӘҚМ

2. Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту орталықтары (ӨҚДО)

ӨҚДО 2022 жылы ҰКП БҰҰДБ және Азия даму банкінің қолдауымен іске қосылды. Олар кәсіпкер әйелдерге және бизнес бастамасы бар әйелдерге тегін қызмет көрсетті: консультациялар, оқыту, бизнес-шолулар, тәлімгерлік, қаржыландыруды тартуға көмектесу және халықаралық жобаларға қатысу. 2023 жылы 8,3 мың әйелге 13 мыңнан астам қызмет көрсетілді, 20 көрме және бірқатар оқыту іс-шаралары өткізілді. Алайда, 2024 жылы бюджетті секвестрлеуге байланысты, ҰКП халықаралық ұйымдармен (ЕҚДБ, USAID, БҰҰ-Әйелдер және т.б.) және Talrunip 3.0 сияқты менторлық бағдарламалар арқылы әйелдер кәсіпкерлігін дамытуды жалғастырғанымен, ӨҚДО бағыты іске асырылмайды..

5 ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ШАРАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ӘСЕРІ

ЕХӘҚМ электрондық еңбек шарттарының болуын және міндетті зейнетақы жарналарының төленуін қадағалауға мүмкіндік беретін ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, азаматтарды жұмысқа орналастырудың ай сайынғы мониторингін жүзеге асырады. Осы деректер негізінде Министрлік халықтың жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына қатысуы туралы статистиканы, оның ішінде тартылу көрсеткіштерін, оқыту нәтижелерін, сондай-ақ бағдарламаға қатысушылардың жұмысқа орналасу үлесін тұрақты түрде жариялап отырады. Алайда, тиімділікті бағалау жөніндегі бекітілген әдістеме немесе құрал немесе жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің мемлекеттік бағдарламаларына қатысушыларға сауалнама жүргізу жоқ.

Сарапшылар, қоғам қайраткерлері мен мемлекеттік органдардың өкілдері елдегі жұмыссыздықты қысқарту жөніндегі ағымдағы шаралардың тиімділігінің төмендігіне үнемі назар аударып отырады. Негізгі сын қолданыстағы бағдарламалардың басым түрде уақытша жұмыс орындарын құруымен және тұрақты және өнімді жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді толық көлемде шешпеуімен байланысты (Алшанская, 2020, с.51). Сонымен қатар, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректеріне сәйкес, субсидияланатын жұмыс орындарына қатысуды аяқтаған 51,3 мың жастардың тек 24,5 мыңы немесе 47,7%-ға жуығы ғана тұрақты жұмыс орындарына орналаса алды (ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2025).

6 ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ОҚЫЛЫҚТАР

Іске асырылып жатқан шараларға қарамастан, жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесу жүйесінде орнықты нәтижелерге қол жеткізуге кедергі келтіретін бірқатар елеулі проблемалар мен оқшылықтар сақталуда:

- Жастардың жұмыспен қамтылуын арттыру жөніндегі мамандандырылған мемлекеттік бағдарламаның болмауы. Қолдау шаралары жалпы бағдарламалар шеңберінде іске асырылады, бұл олардың мақсаттылығы мен тиімділігін төмендетеді. Жастар жұмыспен қамтудың әмбебап шараларында ескерілмейтін кедергілермен бетпе-бет келеді: жұмыс тәжірибесінің болмауы, практикалық дағдылардың жетіспеуі, еңбек нарығын нашар түсіну, мүмкіндіктер туралы хабардарлықтың төмендігі, сондай-ақ жұмыс іздеу үшін шектеулі әлеуметтік байланыстар. Нәтижесінде әмбебап бағдарламалар шеңберінде іске асырылатын қолдау шаралары осы сын-қатерлерге жеткілікті бейімделмеген күйінде қалып отыр. Жастар қажеттілігінің жекелеген аспектілері әртүрлі бастамаларда көрініс тапқанына қарамастан, жастар жұмыспен қамту проблемаларын шешуде жүйелі тәсіл мен тұрақты ілгерілеу әзірше қалыптасуда.
- Бағдарламаларды тұрақты жұмыспен қамтуға емес, уақытша жұмыс орындарын құруға бағдарлау. Белсенді шаралардың көпшілігі уақытша жұмыс орындарын құрады, бұл нәтижелі жұмыспен қамтудың ұзақ мерзімді міндеттерін шешпейді.
- Жастарды мемлекеттік бағдарламалармен қамтудың және олардың қатысуының төмендігі. Сауалнамалардың деректері бойынша жастардың аз ғана пайызы ғана жұмыспен қамту бағдарламалары туралы біледі және оларға қатысады. «Жастар» F30 әлеуметтік зерттеулерінің нәтижелеріне сәйкес, сауалнамаға қатысқан жастардың тек 4,7% ғана «Еңбек» мемлекеттік жұмыспен қамту бағдарламасы туралы білген және оған тек 0,8% ғана қатысқан (Ойшыбаев К.Б. et al., 2019, с. 79).
- Жастар үшін кәсіпкерлікті қолдаудың шектеулі болуы. Шағын кредит беру және оқыту бағдарламаларының болуына қарамастан, жас кәсіпкерлерді қолдау және тарту ауқымы жеткіліксіз болып қалуда.

- Жұмыссыздар ретінде тіркелу деңгейінің төмендігі және Enbek.kz платформасындағы бос жұмыс орындарының сапасы проблемалық аспектілер болып қалуда. Жұмыс берушілердің бос орындар пайда болған сәттен бастап бес күн ішінде оларды жариялау міндеттемесіне қарамастан, көптеген бос орындар едәуір ерте жабылады. Сонымен қатар, жұмыс берушілердің барлығы бірдей бұл талап туралы хабардар емес. Сонымен қатар, жұмыссыз ретінде тіркелу деңгейінің төмендігі бос жұмыс орнының сапасымен байланысты. Мысалы, 2019 жылы Астана қаласында (Астана) бос жұмыс орындары бойынша орташа жалақы 100 мың теңге болды⁵. (Альшанская, 2020, 46 с.)

7 ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстанда жастарды жұмыспен қамтуды дамыту жүйелі және ұзақ мерзімді тәсілді талап етеді. Кәсіптік оқытуды, жастар практикасын, жұмыс орындарын субсидиялауды және кәсіпкерлікті қолдауды қоса алғанда, еңбек нарығында әртүрлі белсенді шаралардың болуына қарамастан, олардың тиімділігі бірқатар институционалдық, ұйымдастырушылық және ақпараттық проблемалармен шектелген. Жастарға өнімді экономикалық қызметке қосудың орнықты тетіктері қажет болған кезде, негізгі назар әлі күнге дейін уақытша шараларға аударылады.

Тұрақты әсерге қол жеткізу үшін:

- жастарды жұмыспен қамту жөнінде жеке ұлттық бағдарлама әзірлеу;
- ауыл жастары мен осал жастарды қамтуды және олардың бағдарламаларға қол жетімділігін арттыру;
- жастарды еңбек қызметі мен кәсіпкерлікке қатысуға ақпараттандыруды және ынталандыруды күшейту;
- нәтижелер мониторингі мен қатысушылардың ұзақ мерзімді жұмыспен қамтылуына әсерін қоса алғанда, бағдарламалар мен қолдау шараларының тиімділігін тұрақты бағалау құралдарын жасау және енгізу.

Жастар елдің стратегиялық ресурсы болып табылады. Жастарды формальды жұмыспен қамтуға, кәсіпкерлікке және инновациялық қызметке тарту еңбек, білім беру және әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың басымдығы болуға тиіс. Кешенді және мақсатты бағытталған тәсіл жағдайында ғана жастар жұмыссыздығы деңгейін төмендету және Қазақстанның орнықты дамуы мүддесінде жас ұрпақтың әлеуетін іске асыру мүмкін.

⁵ 2019 жылғы бағам бойынша 260 долларға жуық

8 ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- Alshanskaya, A. A., & Azatbek, T. A. (2022). Assessment of changes in the structure of the labor market under the influence of the corona crisis in Kazakhstan. *Economics: the Strategy and Practice*, 2(17):146–159. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-2-146-159>
- EGov. 2024. Жастарға шағын кредит беру. https://egov.kz/cms/ru/articles/agriculture/Micro-crediting_of_youth
- Izgotitiyeva K.Y., Tussupova L.A., Yeralina E.M. (2021). The Impact of the Pandemic on the Labour Market. *Bulletin of «Turan» University*, 1:186–190. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-1-186-190>
- Альшанская А. 2020. Қазақстандағы еңбек нарығында жастарды жұмысқа орналастыру проблемалары. Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты.
- «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ. 2023. Еңбек нарығы бойынша ұлттық баяндама - «Болашақтың жұмыс күші: Қазақстанның еңбек нарығындағы жастар».
<https://erdo.enbek.kz/main/publish/1#:~:text=%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%90%D0%9E%20%C2%AB%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D1%85%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%C2%BB%20%28%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B5%20%E2%80%93.%C2%AB%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%8F%20%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B3%D0%BE%3A%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BA%D0%B5%20%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B0%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0%C2%BB>
- «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ. N.d. Бастапқы бизнесті дамытуға арналған грант. <https://www.enbek.kz/ru/node/3481>
- «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ. N.d. Субсидияланатын жұмыс орындары дегеніміз не?. <https://www.enbek.kz/ru/page/creation-of-subsided-jobs>
- ҚР Ұлттық статистика бюросы. <https://stat.gov.kz>
- Данков А. 2022. Дағдарыстан кейінгі Қазақстан: экономика мен қоғамның трансформациясы. Халықаралық істер жөніндегі Ресей кеңесі. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/postkrisisnyy-kazakhstan-transformatsiya-ekonomiki-i-obshchestva>
- Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы. N.d. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/403655?lang=ru>
- Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы. N.d. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/22?lang=ru>
- Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. 2025. Ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда микрокредит беру және лизинг қағидаларын бекіту туралы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2500036280>
- Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. 2016. Дуальды оқытуды ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 21 қаңтардағы № 50 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013422>
- Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. 2023. Кәсіптік оқытуды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары - Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 22 маусымдағы № 231 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032901>
- Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. 2023. Жұмыс күшінің ұтқырлығын арттыру үшін адамдардың ерікті түрде қоныс аудару қағидасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары - Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 22 маусымдағы № 234 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032880>
- Куттыбаев Д. 2022. Қазақстанда «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аяқталды, бірақ мәселелер қалды - шолу. *Kazpravda*. <https://kazpravda.kz/n/trudovaya-gosprogramma-enbek-v-kazahstane-zavershilas-no-voprosy-ostalis-obzor/>
- Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. (2025). ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің қызметкері ұсынған деректер [жарияланбаған дереккөз].
- Мухамедиев Б., Темербулатова Ж. 2021. Қазақстанның тәуелсіздіктің отыз жылындағы экономикалық трансформациясы. ҚазҰУ хабаршысы. Экономикалық сериясы. 2(136):3–14. <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/2323>
- НИЦ «Jastar». 2023. «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы. Астана: «Jastar» F3O.

Ойшыбаев К.Б., Қайдарова А.С., Каримова Ж.К., Әшімханова Д.Ә., Батталова Ж.С., Родионов А.Н., Ким Е.М., Жампеисов Д.А., Шаповал Ю.В., Касымбеков А.М. 2019. «Қазақстан жастары - 2019» Ұлттық баяндамасы. <https://eljastary.kz/ru/reports/14709/>

Ташенев М.Ж. 2016. Дағдарысқа қарамастан: жаһандық дағдарыс жағдайында Қазақстан экономикасының трансформациясы//ҚазҰУ жаршысы. Тарихи сериясы. 1(80):152–161.

1-ҚОСЫМША: ӨНДІРІС ӘДІСІМЕН ЖАЛПЫ ІШКІ ӨНІМ, АҒЫМДАҒЫ БАҒАМЕН

ЭҚЖЖ	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
Тауарлар өндірісі	27 192 162,8	33 829 913,9	41 741 280,1	43 301 995,5	49 202 895,7
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	3 808 889,1	4 222 766,5	5 444 727,3	4 568 671,3	5 306 833,1
Өнеркәсіп	19 098 171,4	24 841 595,1	30 841 860,5	32 012 398,6	35 717 802,5
Тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді игеру	8 596 835,5	11 886 878,4	15 210 887,2	15 365 189,3	16 430 049,2
Өңдеуші өнеркәсіп	9 235 617,6	11 424 765,7	13 929 790,7	14 677 293,6	16 941 133,3
Электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондицияланған ауамен жабдықтау	1 097 125,1	1 310 044,3	1 452 458,8	1 690 003,0	2 016 982,3
Сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою қызметі	168 593,2	219 906,7	248 723,8	279 912,7	329 637,7
Құрылыс	4 285 102,3	4 765 552,3	5 454 692,3	6 720 925,6	8 178 260,1
Қызметтер өндірісі	39 636 072,3	45 266 156,4	54 626 235,4	67 299 123,5	79 203 932,4
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	12 166 037,6	14 106 194,6	17 046 877,7	21 816 414,2	26 007 101,5
Көлік және қоймалау	4 824 663,8	5 718 757,0	6 391 443,3	6 716 351,2	7 752 756,9
Тұру және тамақтану жөнінде қызметтер көрсету	722 736,0	812 752,2	1 052 069,3	1 305 506,8	1 580 662,4
Ақпарат және байланыс	1 670 561,0	1 952 156,7	2 109 087,4	2 595 103,4	3 013 049,3
Қаржы және сақтандыру қызметі	2 376 245,1	2 438 216,0	3 171 635,7	3 934 921,8	4 649 709,1
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	5 147 649,0	5 486 403,2	6 732 562,0	8 942 176,8	11 576 195,0
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	2 919 937,4	3 106 546,6	3 427 482,3	4 188 167,1	4 252 469,0
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет	1 609 821,0	1 741 828,5	2 219 160,6	2 821 767,4	3 210 188,6
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	1 342 993,7	1 533 106,6	1 961 063,2	2 442 908,7	2 630 560,3
Білім	2 572 779,7	3 245 879,8	4 224 630,8	5 337 072,7	5 729 285,5
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	1 804 796,2	2 459 919,9	2 959 635,6	3 490 168,7	4 075 853,2
Өнер, ойын-сауық және демалыс	639 680,6	731 327,4	928 891,5	1 047 193,4	1 257 750,9
Өзге де қызмет түрлерін ұсыну	1 788 578,2	1 879 315,7	2 338 955,0	2 460 139,8	3 175 149,4
Үй қызметшілерін жалдайтын үй шаруашылықтарының қызметі; үй шаруашылықтарының өз тұтынуы үшін тауарлар мен қызметтер өндіру жөніндегі қызметі	49 593,0	53 752,2	62 741,0	201 231,5	293 201,3
Салалар бойынша жиын	66 828 235,1	79 096 070,3	96 367 515,5	110 601 119,0	128 406 828,1
Қаржы делдалдығының жанама өлшенетін қызметтері					
Жалпы қосылған құн	66 828 235,1	79 096 070,3	96 367 515,5	110 601 119,0	128 406 828,1
Өнімдерге және импортқа салынатын таза салықтар	3 820 798,1	4 855 517,6	7 398 002,7	8 841 170,7	8 286 490,2
Азық-түлік және импорт салықтары	4 069 079,9	5 161 134,0	7 779 408,5	9 180 745,3	8 713 991,3
Өнімдерге және импортқа арналған субсидиялар	248 281,8	305 616,4	381 405,8	339 574,6	427 501,1
Жалпы ішкі өнім	70 649 033,2	83 951 587,9	103 765 518,2	119 442 289,7	136 693 318,3

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросы

2-ҚОСЫМША: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ НЕГІЗГІ ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША ЖҰМЫСПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚ (МЫҢ АДАМ)⁶

Экономика салалары	2020	2021	2022	2023	2024
Экономикада жұмыспен қамтылған, барлығы	8732,04	8807,113	8971,539	9081,92	9214,184
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	1175,118	1176,382	1108,9	1078,72	1027,851
Өндірістік	1089,222	1097,95	1121,155	1121,494	1157,816
Тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді игеру	276,906	277,932	274,838	277,497	284,257
Өңдеуші өнеркәсіп	581,796	585,638	613,651	605,562	625,911
Электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондицияланған ауамен жабдықтау	149,016	150,128	148,075	148,86	155,107
Сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою жөніндегі қызмет	81,504	84,252	84,591	89,575	92,541
Құрылыс	630,861	641,431	658,905	642,298	665,46
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	1421,332	1451,93	1497,942	1515,132	1528,981
Көлік және қоймалау	617,509	609,501	640,553	647,723	670,059
Тұру және тамақтану жөнінде қызметтер көрсету	193,665	190,899	198,396	214,327	232,533
Ақпарат және байланыс	159,67	161,67	166,46	187,77	188,484
Қаржы және сақтандыру қызметі	188,986	184,903	186,274	201,736	202,509
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	158,403	168,414	166,057	151,106	162,93
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	254,652	247,305	253,661	265,03	263,586
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет	285,501	287,48	280,835	272,806	277,187
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	489,341	484,096	508,519	523,701	517,031
Білім	1109,457	1120,056	1142,25	1182,98	1198,394
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	512,434	525,963	561,174	577,495	583,886
Өнер, ойын-сауық және демалыс	138,437	134,722	137,929	139,446	154,181
Өзге де қызмет түрлерін ұсыну	307,452	324,411	342,529	360,156	383,296

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросы

⁶ Деректер халықтың жұмыспен қамтылуын іріктеп зерттеу қорытындылары негізінде қалыптастырылды.

3-ҚОСЫМША: ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ БІЛІМ БЕРУ БОЙЫНША ӘКІМШІЛІК ДЕРЕКТЕРДІ ЖИНАУҒА АРНАЛҒАН НЫСАН

20__ жылғы _____ (айлар) әкімшілік деректерді жинауға арналған нысан

Ескерту. 14-қосымша жаңа редакцияда - ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің м.а. 03.05.2024 № 135 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

Ұсынылады: халықты жұмыспен қамту саласындығы уәкілетті мемлекеттік орган

Әкімшілік деректердің нысаны интернет-ресурста орналастырылған: www.enbek.kz

Әкімшілік дереккөздер нысанының атауы: Сұранысқа ие кәсіптер тізбесі бойынша Электрондық еңбек биржасында жұмыссыздарды кәсіптік оқытудың іске асырылу барысы туралы мәліметтер

Әкімшілік дереккөздер нысанының индексі: КО-3-1

Кезеңділік: ай сайын

Есепті кезең: 20__ жылғы _____ ай

Ақпаратты ұсынатын тұлғалар тобы: мансап орталықтары

Әкімшілік деректер нысанын ұсыну мерзімі: есепті айдан кейінгі айдың 1-күніне қарай

Кесте. Сұранысқа ие кәсіптер тізбесі бойынша Электрондық еңбек биржасында жұмыссыздарды кәсіптік оқытудың іске асырылу барысы туралы мәліметтер

№	Облыстың/қаланың атауы және ӘАОЖ бойынша коды	Барлығы оқуға кірісті (адам)	Оның ішінде 1-бағаннан			Барлығы сертификаты алды (адам)	Оның ішінде 5-бағаннан			5-бағаннан Кәсіби саланың атауы			
			ауыл тұрғындары	әйелдер	35 жасқа дейінгі жастар		ауыл тұрғындары	әйелдер	35 жасқа дейінгі жастар	Ауыл шаруашылығы	IT және телекоммуникациялар	Туризм	Маркетинг және БАҚ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Жүктеу